

13. Чебыкин А.Я. Проблема эмоциональной устойчивости. – Одесса: Южноукраинский педагогический университет им. К. Д. Ушинского, 1995. – 195 с.

Тюріна В.В., старший офіцер-психолог відділення виховної роботи військової частини А0799, м. Київ

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПСИХОЛОГІЧНУ ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

Розкриті основні чинники, що впливають на психологічну готовність студентської молоді до створення сім'ї

Ключові слова: студентська молодь, сім'я, психологічна готовність

Постановка завдання у загальному вигляді та його зв'язок із практичними заходами. Сім'я покликана виконувати важливу роль первинного та основного осередку суспільства. Проте, процес трансформації сучасної сім'ї, як соціального інституту, супроводжується тривожними ознаками її дезорганізації – збільшенням кількості розлучень, деструктивних конфліктів, формальних стосунків, зниженням рівня народжуваності, послабленням виховного потенціалу сім'ї тощо. Це вказує на те, що інститут сучасної сім'ї потребує удосконалення.

Крім цього, проблеми дошлюбного періоду, особливо ті, що пов'язані з вибором шлюбного партнера, та внутрішньосімейні розлади можуть негативно позначатися на психічному здоров'ї студентів і, відповідно, на результатах їх навчання. Наявність такої проблеми потребує пошуку ефективних шляхів її вирішення в умовах вищого навчального закладу (ВНЗ). Звідси особливого значення набуває вивчення питань, що стосуються підготовки студентів до створення сім'ї, що і обумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання, пов'язані із психологією шлюбу та сім'ї, підготовкою молоді до створення сім'ї, розглядали у своїх працях ряд психологів та педагогів – А. Денисенко, В. Захарченко, О. Кізь, Ф. Кочкарова, Г. Кошонько, О. Тарновська, П. Решетов, Т. Носакова та ін.). Проте, проблема розвитку психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї саме в умовах ВНЗ, ще не була предметом окремого дослідження. Серед широкого спектру питань, які потребують вирішення, не розробленими залишаються ті, що пов'язані з виявленням чинників, які впливають на рівень психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї.

Тому метою статті є розкриття даних чинників для подальшого обґрунтування заходів просвітницької та психологічної роботи з питань шлюбу та сім'ї, що могли б проводитися під час навчально-виховної роботи зі студентами та сприяти уникненню ними проблем у прийнятті на себе подружніх зобов'язань.

Виклад основних положень. Практика свідчить, що психологічна готовність студентів ВНЗ до створення сім'ї суттєво залежить від ряду чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Для того, щоб вплив цих чинників мав позитивний характер існує потреба у їх виявленні та всебічному вивченні. Адже низький рівень психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї є причиною прийняття нею помилкових рішень та створення нестабільних шлюбів. Це, в свою чергу, негативно позначається на душевному благополуччі, поведінці та діяльності студентів, перш за все, на результатах навчання. Зважаючи на це, питання підготовки студентів до створення сім'ї потребують серйозної уваги як з боку посадових осіб факультетів, психологічної служби навчального закладу, так і викладачів.

Результати вивчення молодих сімей вказують на те, що сукупність дошлюбних чинників, які спонукають молодих людей створити шлюб, може бути різною. Зокрема, Т. Ф. Сусллова [1] до таких чинників відносить: місце і ситуації знайомства молодих людей; перше враження один про одного; соціально-психологічні характеристики осіб, що вступають у шлюб; тривалість періоду залицянь; ініціатора шлюбної пропозиції (юнак, дівчина, батьки, друзі, тощо); час на роздуми про шлюбну пропозицію; ситуація оформлення шлюбу; вік майбутньої подружньої пари; батьки та їх відношення до створення шлюбу дітьми; динамічні та характерологічні особливості майбутньої подружньої пари; стосунки в сім'ї з братами та сестрами.

Позитивний вплив на створення шлюбу відіграють: знайомство на роботі чи в навчальному закладі; взаємне позитивне перше враження; період знайомства від одного до півтора років.

Дослідники виявили, що існує певна статистика дошлюбного знайомства молодих людей. Наприклад, Л. Б. Шнейдер [2] наводить такі дані: 36,7% знайомляться в місцях відпочинку; 31,0% – за місцем навчання чи роботи; 9,0% – знайомі з дитинства; 8,0% – познайомилися на вулиці чи в транспорті. Як бачимо, досить великий відсоток майбутнього подружжя знайомиться під час навчання, отже вищий навчальний заклад суттєво впливає на активізацію міжособистісних контактів молодих людей та їх зближення.

До зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на психологічну готовність до подружніх взаємовідносин, А. О. Денисенко [3] відносить: віковий період вступу в шлюб та його тривалість, матеріальний статус партнерів, батьківський вплив та ін., а також: індивідуальні особливості подружжя, зокрема, мотиви вступу в шлюб, вираження адаптаційних можливостей, емоційна і моральна зрілість тощо.

Серед суб'єктивних чинників особливе місце займають мотиви створення сім'ї. На думку дослідників, таких мотивів може бути один або декілька. Наприклад, С. В. Ковальов [4] виділяє п'ять основних мотивів: кохання, духовну близькість, матеріальний розрахунок, психологічну відповідність і моральні міркування.

Зазначимо, що кохання у цьому переліку мотивів займає особливе місце. Це пояснюється тим, що воно є досить складним комплексом переживань, що розрізняються за своїм змістом. Підтвердженням цієї думки служить трьохкомпонентна теорія кохання Р. Стернберга, в якій кохання поділяється на три

складових: інтимність, пристрасть, зобов'язання [5]. При цьому інтимність може виявлятися в загальних інтересах, думках, почуттях і готовності ними поділитися.

Зважаючи на те, що студенти мають спільні інтереси, разом проводять час (на заняттях, в бібліотеках, в комп'ютерних класах), все це може сприяти переходу залицяння в кохання. Проте, у студентському середовищі проблемним питанням для студента може бути здатність взяти на себе зобов'язання перед своїм партнером, зберегти йому вірність, відмовитися від інших варіантів.

На думку О. Я Кляпець [6], в основі вибору потенційного шлюбного партнера та вступі до шлюбу лежить кохання. Нерідко людина робить свій вибір, розраховуючи, що партнер врятує її від матеріальної залежності або душевного дискомфорту, вирішить її проблеми, вважаючи, що кохання – це не головне.

У сучасній психології прийнято розрізняти три мотивації створення сім'ї: *мотивація на сам факт шлюбу, мотивація на певний тип шлюбу, мотивація на певну людину.*

Головна рушійна сила при мотивації на сам факт шлюбу – намір укласти шлюб. Деколи це відбувається під впливом інших при реалізації гасла “Пора!”. При цьому інша людина є тільки засобом для виконання заповітного бажання – одружуватися або вийти заміж. І загалом неважливо, який саме партнер поряд. Важливо, щоб був і не заперечував проти укладення шлюбу. Якщо такої людини поблизу немає – всі сили витрачаються на її пошуки. Самі по собі такі дії не забарвлені в негативні тони. У багатьох випадках шлюб стартує саме з цієї позиції, і люди, що мали серйозну потребу в сімейній самореалізації, довго і щасливо, в усякому разі благополучно живуть в шлюбі. Проблеми виникають, коли згодом зустрічається людина, яка здатна викликати сильне почуття. Такий варіант навіть не розглядається як психологічна зрада: адже внутрішня переконаність свідчить, що законний чоловік був всього лише засобом.

Що стосується мотивації на певний тип шлюбу, то у цьому випадку діють упевнені в собі люди. Таким чином вони орієнтуються на такого партнера, який здатний здійснити їх мрії, який відповідає якомусь уявленню про престижний варіант шлюбних відносин. У минулі часи для дівчат ознакою успішного заміжжя був шлюб з військовослужбовцем, працівником партійних органів. Для юнаків – шлюб з дочкою відомих людей, начальників. Сьогодні символом успішного заміжжя є шлюб з іноземцем або іноземкою, багатою людиною, фотомоделлю. Сам по собі цей факт не несе негативного забарвлення. Проте, проблеми виникають тоді, коли в житті зустрічається інший привабливий варіант. Такі порівняльні вибори можуть відбуватися в житті багато разів: завжди можна знайти когось ще кращого.

Мотивація на певну людину. В цьому випадку обранець сприймається як конкретна реальна людина, зі всіма слабкостями і недоліками. Звичайно, можуть зустрітися і кращі і красивіші, але це нічого не змінить. Це є свідомий вибір з установкою на схвалення певної людини і особистою відповідальністю за свої почуття.

Загалом, більшість дослідників вважає, що мотивами створення молоддю людиною сім'ї може бути один чи кілька, зокрема: кохання, бажання мати постійного сексуального партнера; психологічні причини; бажання мати дітей; вирішення побутових проблем; об'єктивні обставини.

Водночас, відомий психолог А. Б. Добрович [7] стверджує, що існують певні групи мотивів, що спонукають людину до вступу у шлюб, які нею не усвідомлюються. На його думку, такими є: взаємне акторство (коли партнери грають романтичні ролі); спорідненість інтересів (коли інтереси співпадають, то спільні захоплення приймаються за спорідненість душ); хвороблива самозакоханість (коли досягнення бажаної цілі здійснюється будь-якою ціною); капкан неповноцінності (коли зливаються в єдине ціле установка вдячності і відчуття реалізації "останнього шансу"); інтимна удача (коли успіх в сексуальному житті інтерпретується як передумова вдалого шлюбу); взаємодоступність (вельми приваблює у дошлюбних стосунках); порядність (коли вступ до шлюбу стимулюється думкою найближчого оточення і відповідальністю перед ним); вигода (коли людина за допомогою шлюбу набуває фінансового та матеріального благополуччя); помста (коли вибір шлюбного партнера здійснюється на зло іншій людині); страх перед самотністю (коли шлюб рятує від страху залишитися наодинці зі своїми проблемами).

Оскільки мова йде про мотиви створення студентом сім'ї, то варто звернути увагу на те, що деякі дослідники (Н. І. Оліфірович, Т. О. Зінкевич-Куземкіна, Т. Ф. Велента) [8] виділяють поняття неадекватної мотивації створення шлюбу, що може виявлятися як: можливість заповнити дефіцит (через бажання позбавитися відчуття самотності і непотрібності, недоотриманого кохання, уваги і турботи); спосіб відокремитися від батьківської сім'ї (отримати самостійність); спосіб подолати певну кризу (помститися колишній коханій людині); бажання відповідати нормам соціального оточення, що стосуються віку вступу до шлюбу та інших аспектів шлюбної поведінки; компенсація почуття неповноцінності (для підвищення відчуття особистої значимості та самоповаги); бажання досягнути певної мети (отримати матеріальну чи соціальну вигоду); вимушена необхідність (вирішити певні життєві труднощі, пов'язані з позаплановою вагітністю, вирішенням житлових чи матеріальних проблем).

Поданий вище перелік дає достатнє уявлення про неадекватну мотивацію створення шлюбу, проте потребує деякого доповнення. Наприклад, в процесі індивідуальних бесід зі студентами з'ясувалося, що серед мотивів створення шлюбу в них також є: *бажання реалізувати свої еротичні фантазії*, а також – *страх втратити привабливого партнера*.

Це теж вияви неадекватної мотивації, оскільки такі мотиви не є стабільною основою повноцінного кохання, а є лише виявом егоїстичного "Я" особистості. Адже партнер для ініціатора шлюбу не представляє собою цінності як особистість, важливими є лише такі його функціональні характеристики, які мають значення для задоволення власних потреб.

Загалом, на думку деяких дослідників [8], дошлюбні уявлення молодих

людей базуються переважно на досвіді батьківської сім'ї, а також друзів чи знайомих. На позицію молоді стосовно шлюбу і сімейного життя, як правило, впливають: особливості структури сімейного життя в батьківському домі, розподіл сімейних ролей і їх виконання; якості особистості подружжя; уявлення про ідеал дружини чи чоловіка (очікування, пов'язані зі шлюбом, вимоги до сімейного життя) та ін. Важливим є ще два моменти: власний приклад батьків і якість їх виховного впливу на дітей. Дослідження показали, що позитивна орієнтація молоді на шлюб і сім'ю забезпечує повна сім'я зі сприятливим психологічним кліматом. У неповних сім'ях формування спрямованості на шлюб і сім'ю ускладнюється внаслідок деформації рольової соціалізації – відсутність одного із батьків як об'єкта ідентифікації.

Батьки, чиє подружнє життя склалося благополучно, є для дітей наочним і переконливим прикладом того, яким чином повинно будуватися спільне життя чоловіка і дружини. Проте, ці уявлення мають поверховий характер і не відповідають реальності. Наприклад, опитування студентів, які створили сім'ю, свідчать про те, що вони теоретично уявляли собі, як організувати домашнє господарство, однак практично це робити їм було важко.

На думку Л. С. Алексєєвої [9] головним компонентом шлюбних уявлень є очікування і вимоги потрібного і бажаного, котрі виникають стосовно майбутньої взаємодії у шлюбі. Зважаючи на те, що очікування є складовою структури домагань та відрізняються від них браком спонукальної сили, а вимоги бажаного передбачають цей дієвий компонент. О. Я. Кляпець [6] вважає, що в цьому випадку слід вести мову про шлюбно-сімейні домагання. До таких домагань належать: потрібні і бажані особистісні якості партнера і властивості взаємин у шлюбі, зовнішність майбутнього партнера, а також судження особистості про себе. Ці домагання, вірогідно, й відіграють провідну роль у виборі майбутнього партнера, а також визначають особливості шлюбної взаємодії на початковому етапі. Завантаженість домагань змістовою, предметною мотивацією і жорстка фіксація в них однозначних цілей і планів утруднюють можливість вільного зсуву за логікою зовнішніх умов і стають чинником конфліктності і психологічної напруженості сімейної взаємодії.

Численні дослідження соціологів, психологів, педагогів свідчать про те, що стабільна сім'я може бути створена при певній готовності молодих людей до сімейного життя. Зокрема, А. М. Сізанов [10] стверджує, що поняття "готовність до сімейного життя" включає соціально-етичну, мотиваційну, психологічну і педагогічну готовність. При цьому мотиваційна готовність до сімейного життя включає кохання, як основний мотив створення сім'ї, готовність до самостійності, відчуття відповідальності за сім'ю тощо.

Готовність до створення сім'ї і її благополуччя багато в чому залежать від здорового способу життя молодих людей, які беруть шлюб. Здоровий спосіб життя сприяє розвитку духовної культури людини, зміцненню внутрішньосімейних стосунків, підтримці дружніх і високоморальних відносин з навколишніми людьми, а також дозволяє людині легше долати психоемоційні труднощі і стресові ситуації, які деколи виникають у сімейному житті.

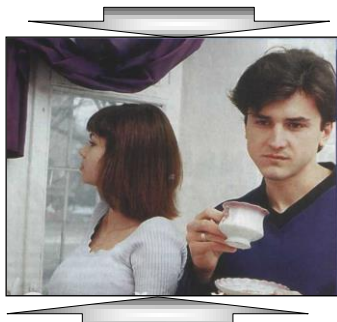
Результати вивчення вказаних вище наукових джерел дозволяють зробити висновок, що психологічна готовність студентів ВНЗ створювати сім'ї є

складним психологічним утворенням, що залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників (рис).

При цьому основні *суб'єктивні чинники базуються на індивідуально-психологічних особливостях молодої людини і включають*: вік студента (сприятливий для сімейного життя та народження дитини); темперамент та характер (відношення людини до своїх обов'язків, ставлення до інших людей та до себе); мотивація (наприклад, бажання стати самостійним і незалежним від батьків, страх самотності, бажання мати сексуального партнера і реалізовувати свої еротичні фантазії, страх втратити привабливого партнера, бажання мати дітей та ін.); рівень освіченості (у тому числі в питаннях сімейно-шлюбних стосунків); шлюбно-сімейні домагання (вимоги, очікування, бажання, надії стосовно свого майбутнього шлюбу і сім'ї); соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі).

Суб'єктивні чинники:

- вік;
- темперамент та характер;
- мотивація;
- рівень освіченості;
- шлюбно-сімейні домагання;
- соціальна зрілість.

Об'єктивні чинники:

- вплив суспільної думки;
- сприятливі можливості для вибору шлюбного партнера;
- приклад друзів;
- бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини;
- бажання батьків позбавити сина (доньку) можливості вести розгульний спосіб життя;
- стан матеріального благополуччя.

Рис. Суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на психологічну готовність студентської молоді до створення сім'ї

Щодо основних *об'єктивних чинників*, то слід зазначити, що вони відображають елементи життєвого середовища (мікросистеми, мезосистеми та

екосистеми), які впливають на студентську молодь. Як свідчить практика, до таких відносяться: вплив суспільної думки (наприклад, не залишитися старою дівою); широкі можливості для вибору шлюбного партнера (у навчальному закладі навчаються сотні юнаків та дівчат одного вікового діапазону); приклад друзів (які вже створили свою сім'ю); бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини; бажання батьків позбавити сина (доньку) можливості вести розгульний спосіб життя тощо; стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї залежить від багатьох чинників. Знання про них допоможуть студентам уникнути помилкових рішень у виборі шлюбного партнера та позбавитись проблем в плануванні та організації сімейного життя. Для отримання студентом необхідної інформації з психології шлюбу і сім'ї виникає потреба в пошуку та активізації можливостей ВНЗ щодо підготовки студентів до створення сім'ї. Зважаючи на це, серед перспективних напрямків подальших досліджень зазначеної проблеми є обґрунтування технології розвитку такої готовності в умовах ВНЗ, а також розробка методичних рекомендацій суб'єктам розвитку психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова [и др.]; под ред. Е. Г. Силяевой. – 2-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2004. – 192 с.
2. Шнейдер Л. Б. Семейная психология : учеб. пособ. для вузов / Л. Б. Шнейдер. – Изд. 3-е. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2007. – 736 с.
3. Денисенко А. О. Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. О. Денисенко; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2003. – 17 с.
4. Ковалёв С. В. Психология современной семьи : книга для учителя / С. В. Ковалёв. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
5. Основы психологии семьи и семейного консультирования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под общ. ред. Н. Н. Посысоева. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 328 с.
6. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / О. Я. Кляпець ; Ін-т соціальної та політичної психології АПН України. – К., 2004. – 178 с.
7. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова [и др.]; под ред. Е. Г. Силяевой. – 2-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2004. – 192 с.

8. Олифирович Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифирович, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2006. – 360 с.

9. Алексеева Л. С. Представления супругов о семье в юридически значимом развитии отношений в браке: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук.: спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / Л. С. Алексеева. – М., 1984. – 24 с.

10. Сизанов А. Н. Подготовка подростков к семейной жизни / А. Н. Сизанов. – Минск, 1989. – 178 с.

УДК 159.923.2

Ушакова І. М. к. психол. н., доцент, доцент кафедри загальної психології НУЦЗУ;

Наливайко В. П. магістр соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПСИХОЛОГА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто питання професійної ідентичності психолога: її особливості, структура, типи та рівні. Проаналізовано різні вітчизняні та зарубіжні підходи до проблем професійної ідентичності та практичної діяльності психолога. Визначено також групи труднощів ідентифікації, з якими стикається психолог.

Ключові слова: професія, ідентичність, професійна ідентичність, професійне самовизначення, професійна самосвідомість, Я-концепція.

В статье рассмотрены вопросы профессиональной идентичности психолога: его особенности, структура, типы и уровни. Проанализированы различные отечественные и зарубежные подходы к проблемам профессиональной идентичности и практической деятельности психолога. Определены также группы трудностей идентификации, с которыми сталкивается психолог.

Ключевые слова: профессия, идентичность, профессиональная идентичность, профессиональное самоопределение, профессиональное самосознание, Я-концепция.

Постановка проблеми. Інтерес до проблеми професійної ідентичності ми пов'язуємо, насамперед, з новими вимогами до підготовки професіоналів, яка повинна бути якісною і гнучкою. Громадська динаміка супроводжується не тільки зміною соціальних ролей, але і появою нових критеріїв якості підготовки фахівців.

Незважаючи на постійно зростаючий інтерес до проблеми професійної ідентичності питання про природу, структуру, динаміку і функції цього феномена представляється досить заплутаним. Це відбувається, перш за все, через слабку розробленість проблеми ідентичності і, зокрема, соціальної ідентичності, що відбивається на розумінні місця професійної ідентичності в загальній структурі особистості.

Ідентичність і розвиток в ході професіоналізації тісно і складно переплетені: професійна ідентичність, з одного боку, формується в процесі професій-